

Kulturarvens usynlige konstruktioner

Dokumentation - et vindue til fortiden

Af Nina Ventzel Davidsen, Ph.d.-studerende, Arkitekt MAA

Denne artikel er skrevet i forbindelse med et igangværende ph.d.-projekt på Arkitektskolen Aarhus. Projektet bærer titlen „Dokumentation af den Arkitektoniske Kulturarv“, og går, kort fortalt, ud på at udvikle strategier og teorier, der skal optimere kvaliteten af de dokumentationer, vi udfører på den arkitektoniske kulturarv. En optimering kan ske på flere punkter. Det kan være en kvantitativ eller en kvalitativ optimering, det kan være en optimering af de eksisterende metoder, eller det kan være en udvikling af nye metoder, altså en tilføjelse til de eksisterende metoder.

Når en bygning dokumenteres på en så fragmentarisk måde, som Mårup Kirke blev, får man som forsker en enestående mulighed for at kaste et blik ind i fortiden og dermed lære af og om vores forfædres kundskaber, byggeteknikker, værktøjsbeholdning og materialebrug.

Bag oplevelsen af kulturarven findes en viden, der oftest bygger på et stykke akademisk arbejde. Uden denne viden ville kulturarven ikke bestå i sin nuværende bevarede form. Denne artikel vil forsøge at fortælle om arbejdet bag oplevelserne, og hvad der rører sig inden for forskningen på dokumentationsområdet.

Arbejdet bag oplevelsen

Når den almene borger tager på tur i det danske kulturlandskab og besøger slotte, kirker, godser og herregårde og hører om, hvordan livet blev levet for flere hundrede år siden, så ligger der et umiddelbart usynligt stykke arbejde bag denne oplevelse. Uden bevaringsstrategier og grundig dokumentation havde vi aldrig haft den mængde information om kulturarven, som samfundet besidder i dag. Og uden informationer - ingen historier eller oplevelser.

Kulturarven som et tilvalg

Kulturarven er et unikt udtryk for, hvad mennesket har opnået gennem tiden¹. Men den er også et udtryk for de valg, vi har taget i forbindelse med, hvad vi har villet bevare, og hvilke historier vi har villet fortælle. For ud

Mårup Kirke blev opført i begyndelsen af 1200-tallet og blev brugt som kirke indtil 1928, hvor sognet opførte en ny kirke i Lønstrup. Siden da har den lille kirke trukket mange turister til området. Interessen for den lille, forblæste kirke, der ligger helt ude på kanten af skrænt, som kommer tættere og tættere på og efterhånden har truet kirkens eksistens i mange år, var og er større end interessen for de fleste andre små land- og landsbykirker. Kirkens placering vækker nok ofte større nysgerrighed og begejstring end kirken selv. I efteråret 2008 blev kirken taget ned til to meters højde

over alt det, vi har bevaret, og som vi kan opleve eller læse om i dag, så er der også en masse fortællinger og oplevelser, der er gået tabt eller er blevet fravalgt i den tid, der er gået. Men hvem vælger, hvad der skal bevares, eller hvis en bevaring er umulig, dokumenteres? Og hvordan vælger man til og fra i denne proces?

At håndtere det uhåndgribelige?

På nuværende tidspunkt fokuserer projektet på at udvikle og tilføje dokumentationsfeltet nye metoder.

Synet på kulturarven ændrer sig med tiden, og i de seneste år er der blevet fokuseret mere og mere på den uhåndgribelige del af kulturarven - *den immaterielle kulturarv*², for eksempel traditioner, kulturer og skikke. Det er dog indtil videre hovedsageligt inden for kulturarven som generelt begreb, at talen har været på de immaterielle værdier. Som en naturlig ting må denne snak om immateriel kulturarv også drejes ind på den arkitektoniske kulturarv, som omhandler for eksempel rumlighed, stemning, atmosfære, akustik og bevægelser i forbindelse med oplevelsen af arkitektur. Når der kommer nye synsvinkler på et felt, må feltets metoder naturligvis også revurderes.

Det igangværende ph.d.-projekt koncentrerer sig om den arkitektoniske kulturarv og ser blandt andet på de immaterielle værdier, der knytter sig til arkitekturen, samt hvordan disse beskyttes, dokumenteres og bevares. I dag dokumenterer man typisk gennem opmåling, fotoregistrering og tekstbeskrivelser. Det er disse tre dokumentationsmetoder, vi ser repræsenteret i de bøger, der udgives om den arkitektoniske kulturarv

og om arkitektur generelt. Men får vi alle værdierne med i disse tre dokumentationsmetoder? Den arkitektoniske kulturarv er måske netop udvalgt som kulturarv, fordi den har og kan noget mere end blot at være en funktion, der kan opfylde et behov. Netop fortællinger om håndværket, rummenes proportioner, de særlige lysindfald, stemninger, atmosfærer, akustik samt oplevelsen og bevægelsen gennem arkitekturen, er nogle af de værdier, jeg vil forsøge at arbejde med i forbindelsen med udviklingen af nye dokumentationsstrategier. For hvordan dokumenterer man egentlig en stemning, en oplevelse eller en lyd?

I dialog med bygningen

Når en bygning skal dokumenteres, kræver det en forudgående grundig undersøgelse af bygningen. For eksempel hvor gammel er den? Hvor ombygget er den? Hvad er originalt? Hvad er ikke originalt? Hvilke metoder og teknikker er der brugt? Disse fakta om bygningen suppleres med de mere historiske fakta så som, hvem har ejet og boet i bygningen? Hvad har de brugt bygningen til? Har bygningen ændret funktion gennem tiden? Informationer indhentes, og langsomt samler bygningshistorien sig til en helhed. I søgen efter svar på disse spørgsmål går man typisk i arkiver, læser eventuelle brandtaksationer og studerer bøgerne. Men vigtigst af alle kilder er bygningen selv, hvis den altså stadig findes. Står den der endnu, har man nemlig at gøre med en primær kilde til historien der i de fleste tilfælde, er fyldt med informationer, der venter på at blive fortalt.

Mårup Kirke er en forholdsvis lille bygning, men som case viser den mange af de udfordringer og problemer, man kan komme ud for under dokumentationsarbejdet. For eksempel kan man spørge, hvad det er, der giver Mårup Kirke og andre bygninger den stemning, de besidder? Er det materialerne, proportionerne, lysindfaldet, slid og patina, inventaret eller noget helt andet? Og hvor meget skal der egentlig fjernes fra kirken, før stemningen er helt væk?

„De fleste hus är tysta. Men det finns några hus som talar. Och så finns det några få som sjunger.“³

Dette smukke citat taget fra Gunhild Eriksdotters bog *Bakom Fasaderne* og lånt af den antikke forfatter Plinius, forklarer fint forskellen på vores bygninger.

Nogen siger os ingenting, andre siger os noget, mens nogle få ligefrem synger til os. Men for at få noget ud af, hvad disse bygninger siger eller synger til os, må vi lære at forstå bygningernes sprog.

Der skelnes her mellem to måder at opleve en bygning på. For det første er der den umiddelbare oplevelse, der kan sammenlignes med barnet, der ser juletræet for første gang. En næsten forudsætningsløs tilgang til tingene, der kan skabe glæde uden en faglig forståelse og analyse af det objekt, man oplever. En sådan oplevelse af den arkitektoniske kulturarv er nok den hyppigste, idet alle mennesker, der bevæger sig rundt i byerne og i landets mange gamle bygninger, må opleve kulturarven på en sådan måde, dog forudsat at de er bevidste om deres færd og bruger deres sanser.

For det andet er der den undersøgende, analytiske oplevelse, som nok primært finder sted hos fagfolk og andre interesserede i bygningskulturen eller kulturhistorien. Denne oplevelse kan virke fragmenterende, idet alle bygningens komponenter studeres enkeltvis, hvorefter et mere dybdegående og sammenhængende billede af bygningen kan gives.

I den førstnævnte umiddelbare oplevelse, hvor ingen specifikke forudsætninger kræves, behøver man ingen dialog med bygningen, idet oplevelsen begrænser sig til det, man ser foran sig, hvilket for mange vil være en tilfredsstillende og stor oplevelse, der adskiller sig fra det, de ser til daglig. I den analytiske og undersøgende oplevelse, der også er den, der leder videre til en egentlig dokumentation af bygningen, er en dialog med bygningen nødvendig. Man må lære at

kommunikere med bygningen for at forstå, hvorfor den indeholder lige præcis de spor, ar og mærker, som den gør. I undersøgelsen er det vigtigt at være åben over for bygningens fortællinger og at kunne ændre sin første opfattelse, hvis bygningen viser sig at fortælle noget andet end, man først havde regnet med.

Undersøgelse og dokumentation er et vigtigt skridt med henblik på bevarelse af kulturarven i fremtiden. Hvis ikke vi ved, hvad der er værdifuldt og skal bevares i hver enkelt bygning, kan der gennem uvidenhed ske store skader på værdierne i den arkitektoniske kulturarv, der aldrig vil kunne genskabes i deres autentiske originale udtryk.

Mårup Kirke

Som eksempel kan nævnes den, i efteråret 2008, højaktuelle sag omkring nedtagningen af Mårup Kirke i Nordjylland. Jeg havde fornøjelsen af at måle kirken nordfacade op for Nationalmuseet i ugen inden nedrivningen begyndte. Udover den store debat angående rigtigheden i at tage kirken ned, inden den med skræntens forsvinden selv ville falde i havet, ligger der også et stort spørgsmål i valget af dokumentationsmetoder. For hvordan griber man dokumentationen af en 800 år gammel bygning an, når man ved, at når dokumentationen er udført, er bygningen væk? Det vil aldrig være muligt at komme igen og dokumentere dét, man ikke nåede eller ikke var opmærksom på under dokumentationsarbejdet, og siden det tidsmæssigt er umuligt at dokumentere alt, skal det, inden dokumentationen går i gang, overvejes nøje, hvilke værdier og

informationer om et af fortidens kirkebyggerier, der er vigtigst at føre med ind i fremtiden. En række svære valg er nødvendige i en sådan situation.

Det blev besluttet at kirken skulle tages ned inden skrænten kom for tæt på. Under nedtagningen opstod muligheden for at foretage sig det, man kan kalde en destruktiv undersøgelse, og hermed få en meget grundig dokumentation af datidens byggemetoder, murkonstruktioner, tagkonstruktioner med mere. I dag står kirken som en ruin. Taget og tagkonstruk-

tionen er væk. Vinduer og døre er væk, og murene er taget ned til to meters højde. Resten vil blive fjernet løbende i takt med naturens indhug i skrænten. På mange punkter er kirken blevet gennemdokumenteret, og på andre punkter har man gjort, hvad der tidsmæssig og økonomisk var muligt i denne noget atypiske situation. Man har vurderet og prioriteret, hvad der var vigtigst at nå på den korte og begrænsede tid.

Det er yderst sjældent herhjemme, at en middelalderkirke nedrives. Sidst det skete var for omkring 100

Et arbejde på kanten. Lokale murere i gang med at nedbryde kirkens vestgavl. Buen, som ses i murværket, er den gamle gennemgang mellem kirkeskib og kirketårn. Alt nedbrydningsarbejdet skete med håndkraft, for at bygningsarkæologen kunne nå at se, hvad der skete og dermed dokumentere udvalgte dele i bygningen.

år siden, og man kan derfor sige, at vi, sammenlignet med andre lande, har et meget intakt middelalderligt kirkebyggeri⁴. Derfor er det heller ikke mærkeligt, at vi ikke ved, hvordan en sådan sag skal gribes an, når den opstår. I sagen om Mårup Kirke har man gjort det bedste, man kunne - tid, økonomi og ressourcer taget i betragtning. Men sagen har også vist, hvor vanskeligt det er at gribe et så omfattende stykke dokumentationsarbejde an uden nogle på forhånd formulerede retningslinjer som styringsredskab. For eksempel kan man stille spørgsmålstejn ved, om den særlige „Mårup Kirke stemning“ blev dokumenteret, og om man nogensinde vil kunne genskabe denne ved en genopførelse af kirken et andet sted?

Nedtagningen af Mårup Kirke har givet forskningen ny viden om de romanske kirker i Nordjylland. Gennem undersøgelser blev der fundet vigtige informationer om murværket, håndværksmetoder, materialer,

Konservatorerne diskuterer fundene i koret, blandt andet buestikket til en præstedør (til venstre) og en alterniche (ved stigen). Yderst til venstre i billedet ses bagsiden af et af de aftrukne kalkmalerier.

Da de mange lag kalk blev fjernet fra kirkens vægge, afslørede der sig en række spændende ting, for eksempel om datidens mureteknikker, materialevalg samt huller og rester efter de stilladser, der har været i brug under opførelsen af kirken.

byggeperioder og om håndværkerne, der udførte byggeriet ved kirkens opførelse. Da dette er informationer, som ingen havde regnet med at få ud af denne sag, kan udbyttet af sagen omkring Mårup Kirke også hjælpe os med at stille opklarende spørgsmål til andre kirker i Nordjylland såvel som i resten af landet.

Krav til dokumentation

Det er umuligt at udvælge én person eller én instans, der i hvert enkelt dokumentationstilfælde skal beslutte,

hvad der skal dokumenteres. Og hvordan. Derfor er det vigtigt at udvikle et dokumentationsapparat, der kan angive retningslinjer for, hvilke værdier der skal dokumenteres i de forskellige typer af arkitektur, man - som dokumenterende arkitekt - kan komme ud for. Det er et felt, hvor der er meget, der kan arbejdes med og forbedres. Udfordringen ligger for mig at se i at udvikle strategier, der både er stringente og retningsgivende, men som samtidig giver et fleksibelt system, der kan rumme uforudsete udfordringer. Ved hjælp af nye strategier, der kan give os et sådant værktøj, kan vi skabe grundige og brugbare dokumentationer, som vi kan bruge både nu og i fremtiden - også selv om vores fokus på kulturarvsværdierne ændrer sig i forhold til i dag.

Ønsket om at se og opleve den arv, som vi alle kommer af, skal vi holde fast ved og fortsat dyrke som en identitetsskaber i samfundet. Men det kræver, at vi fortsat har fokus på dokumentation og bevaring af den arkitektoniske kulturarv, hvis ikke vi vil miste vigtige værdier og kvaliteter i vores omgivelser. Artiklen har forsøgt at give et lille indblik i det akademiske stykke arbejde, der går forud for oplevelsen af den arkitektoniske kulturarv, samt de problemer og spørgsmål, der følger med dette arbejde. Forskning, der omhandler disse problemer, gør det muligt at arbejde med en optimering af dokumentationsfeltet, hvilket forhåbentligt fører til grundigere, bedre og mere brugbare dokumentationer. Dokumentationer der kan bruges i historiske studier, i bevarings- og restaureringsarbejder og ikke mindst til at berige oplevelsen af den arkitektoniske kulturarv.

Litteratur

Bertelsen, Thomas: *Nedtagningen af Mårup Kirke, et sjældent studie af kirkearkitektur og byggeteknik* (Online). (citeret januar 09)

<http://www.nationalmuseet.dk/graphics/Klub/JanuarTB.pdf>

Eriksdotter, Gunhild: *Bakom Fasaderna, byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum, bruk, Stockholm, Almqvist & Wiksell International. 2005.*

Hastrup, Kirsten m.fl.: *Begrebet immateriel Kulturarv*, København, Kulturministeriets forskningsudvalg, august 2006

Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites, (citeret d. 7. januar 2009).

<http://www.international.icomos.org/recording.htm>,

Noter

- 1 ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), fra *'Principles for the Recording of Monuments ...'*
- 2 Begrebet *Immateriel Kulturarv* forklares i Kirsten Hastrups forord til Kulturministeriets udgivelse om immateriel kulturarv.
- 3 Eriksdotter 2005, s. 11.
- 4 Bertelsen 2009, s. 1.